

Onderzoek

Heteroseksuele seks en heteronormativiteit. Een kwalitatief sociologisch onderzoek naar seksuele interacties van man-vrouw koppels

Myra Bosman

Faculteit Sociologie, Universiteit van Amsterdam

Samenvatting

Hoe beleven vrouwen en mannen seksualiteit? Hoe geven man-vrouw-koppels¹ vorm en betekenis aan seks in hun samenzijn? Deze onderzoeksvragen zijn onderdeel van mijn² sociologisch promotieonderzoek, waarvoor circa 25 man-vrouw-koppels twee keer samen en vervolgens ieder een keer individueel worden geïnterviewd. Naast open vragen bestaan deze interviews uit discussieopdrachten, zoals het verdelen van kaartjes met seksuele termen en het beschrijven van lichamelijke interacties. Dit artikel heeft als doel inzicht te geven in de onderzoeksopzet en interviewmethoden, waarbij onderhandelingen over sociale normen en seksueel plezier tussen partners centraal staan. Het artikel bevat dan ook geen conclusies, wel worden voorbeelden gegeven om de gebruikte interviewmethoden toe te lichten.

Dit onderzoek richt zich op alledaagse seksuele interacties tussen vrouwen en mannen, waarbij het onderhandelingsproces rond sociale normen en seksueel plezier dat hierin een rol speelt, centraal staat. Als sociologe begrijp en analyseer ik de seksuele interacties en onderhandelingen van partners als sociaal gevormd (Jackson & Scott, 2010). Mensen spelen een actieve rol in het vormen en veranderen van hun sociale context, dus ook de seksuele context, door middel van onderhandelingen over normen en idealen; dit is een dynamisch proces (Jackson & Scott, 2010). Zo blijkt uit onderzoek dat vrouwen en mannen gemeenschapsseks (geslachtsgemeenschap) een belangrijk onderdeel van heteroseks vinden, waarbij het ervaren van een orgasme als doel wordt gezien en er op die manier een wederkerige uitwisseling van seksueel plezier plaats vindt (Braun, 2013; McPhillips et al.,

2001; Frith, 2013). Toch is gemeenschapsseks niet altijd onderdeel van heteroseks, ervaart niet elke partner een orgasme en is er op die manier geen sprake van een wederkerige uitwisseling van orgasmen (de Visser et al., 2003). Deze frictie tussen seksuele praktijken en sociale normen maakt duidelijk dat er onderhandelingsprocessen plaats vinden tussen partners, die leiden tot gevarieerde seksuele uitkomsten.

De normen rond heteroseks bestaan en ontstaan binnen een heteronormatieve context, waarin heteroseksualiteit als dominante levensvorm wordt gezien. Heteronormativiteit (Warner, 1991) omvat de culturele overtuiging en het sociale systeem dat heteroseksualiteit als vanzelfsprekend en natuurlijk wordt ervaren en gezien, gebaseerd op een binaire en hiërarchische opdeling van man/vrouw, heteroseksueel/homoseksueel. Heteroseks biedt bij uitstek de mogelijkheid om de productie en reproductie van heteronormativiteit te onderzoeken, omdat het in essentie is gebaseerd op een man-vrouw onderscheid dat gevormd en bevestigd wordt tijdens de heteroseksuele seks interacties. De focus op genderverschillen versterkt het denken

M. Bosman, MA MSc, Promovenda Sociologie
Correspondentie: E: m.bosman@uva.nl

Ontvangen: 22 oktober 2015; Geaccepteerd: 5 mei 2016

¹ De term man-vrouw koppels wordt gehanteerd en niet heteroseksuele koppels. Dit om te voorkomen dat het hier gaat om koppels die zich uitsluitend identificeren als heteroseksueel. Heteroseks en heteroseksuele seksinteracties verwijzen naar seks tussen een persoon die zich als man en een persoon die zich als vrouw identificeert.

² In dit artikel zult u veelvuldig de stem van de onderzoeker horen via persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden. Binnen mijn vakgebied gender en seksualiteit is dit gebruikelijk, om expliciet de betrokkenheid van de onderzoeker bij het onderzoeksproces aan te geven.

in genderopposities en daarmee de (re)productie van heteronormativiteit. Heteronormativiteit normaliseert bepaalde heteroseksuele activiteiten, interacties en leefwijzen rond bijvoorbeeld huwelijk, romantiek en seksueel plezier, maar marginaliseert en stigmatiseert bijgevolg andere. Vanuit gender- en seksualiteitsstudies is met name aandacht gegaan naar de relatie tussen homoseksualiteit(en) en heteronormativiteit. Het huidige onderzoek richt zich juist op de verhouding tussen heteroseksualiteit(en) en heteronormativiteit, waarbij heteroseksualiteit wordt benaderd als activiteit en niet als identiteit.

Elders werd besproken dat het van belang is om ook de sociale achtergronden van deelnemers mee te nemen in de analyse (McCall, 2005; Yuval-Davis, 2006), en zodoende te bestuderen hoe deze variabelen zich verhouden tot seksueel gedrag en normatieve kaders. Inmiddels blijkt uit Nederlands onderzoek dat gender, religie en sociale klasse duidelijke verschillen in seksueel gedrag kunnen opleveren (De Graaf et al., 2012; Bakker, 2006). Het is tot op heden nog niet duidelijk hoe deze ontstaan, vorm krijgen en onderdeel zijn van iemands alledaags leven, en op elkaar in werken. In dit onderzoek wordt onderzocht, middels de analyse van interviewdata, hoe gender, religie en sociale klasse elkaar beïnvloeden en onderling verbonden zijn binnen bepaalde contexten (Yuval-Davis, 2006, p. 200). Op die manier onderzoek ik hoe heteronormativiteit in het dagelijks leven wordt geproduceerd, in plaats van heteronormativiteit te zien als een vanzelfsprekend kader dat zich min of meer automatisch verspreidt.

Relevantie

Waarom is dit onderzoek nodig? Er is vrij weinig bekend over hoe man-vrouw-koppels onderhandelen over sociale normen tijdens heteroseks. De relatie tussen onder andere persoonlijke verlangens, verwachtingen van de partner, en culturele ideeën over seksualiteit is op dit moment grotendeels onduidelijk. Dit onderzoek is hierin vernieuwend, omdat het zich richt op hoe alledaagse heteroseksuele seks interacties tussen volwassen ontstaan en vorm krijgen. De semigestructureerde interviews bieden de mogelijkheid om dit onderwerp breed te benaderen, en ook te onderzoeken hoe seksualiteit onderdeel is van het samenzijn van man-vrouwpartners. Daarmee wordt data gegeneerd die een aanvulling is op reeds bestaande kwantitatieve bevindingen over seksuele gedragingen en belevingen. Binnen de sociale en medische wetenschappen wordt seksualiteit met name benaderd vanuit een gezondheidsvraag. Ook daarin verschilt dit onderzoek. De focus op seksuele interacties valt binnen een bredere sociologische interesse in hoe onderhandelingsprocessen van sociale normen verlopen en vorm krijgen in algemene alledaagse interacties (Berger & Luckmann, 1966). Hiermee draagt het onderzoek niet alleen bij

aan sociologische debatten, maar biedt het ook nieuwe informatie op het gebied van heteroseksuele seks-interacties die voor professionals en academici uit verschillende disciplines relevant is. Gezien het onderzoek in gaat op alledaagse man-vrouw-seks en de betekenis en beleving daarvan, maakt het daarnaast voor een breed publiek inzichtelijk wat in het algemeen in onze maatschappij vaak ongezegd blijft of als vanzelfsprekend wordt ervaren tijdens seks. Op de website van het onderzoek (www.onderzoekmb.nl) worden de resultaten te zijner tijd gedeeld voor alle geïnteresseerden.

Methode en aanpak

Om inzicht te krijgen in de onderhandelingsprocessen tijdens heteroseksuele seksinteracties is het streven om ongeveer 25 man-vrouw-koppels tussen de circa 25 en 50 jaar oud zowel samen als individueel te interviewen over seksualiteit. Er is gekozen voor deze leeftijdsselectie, omdat het gaat om een groep die is opgegroeid en gesocialiseerd na de seksuele revolutie. Er is ook de verwachting dat mannen en vrouwen vanaf hun 25^e meer gevormd zijn op seksueel gebied dan jongeren. Daarnaast richt Nederlands onderzoek naar seksualiteitsbeleving en gedrag zich grotendeels op jongeren, een oudere leeftijdsgroep is relatief minder vaak onderzocht. Omdat geloofsovertuiging en sociale klasse ook een rol spelen in de ideeën en ervaringen rond heteroseks, wordt hier actief aandacht aan besteed in de werving van deelnemers. Sociale klasse wordt aan de hand van opleidingsniveau bepaald, en voor religie wordt gekeken naar de mate van geloofsovertuiging, onder andere aan de hand van bezoek aan gebedshuizen. Werving van deelnemers vindt plaats via mijn eigen sociale netwerk, oproepen via (sociale) media en een website ontworpen voor het onderzoek (www.onderzoekmb.nl). Alle interviews zijn anoniem en worden opgenomen, volledig uitgetypt en gecodeerd om een grondige intersectionele analyse mogelijk te maken. Hiervoor wordt het codeerprogramma Atlas.ti gebruikt.

Onderzoeksvraag

Hoe verlopen de processen van onderhandelen over heteroseksuele seks precies? Wat maakt dat de ene vrijpartij anders loopt dan de andere? Hoe geven man-vrouw-koppels vorm en betekenis aan seks in hun samenzijn? Het zijn enkele vragen die aansluiten op de onderzoeksvraag van mijn kwalitatieve promotieonderzoek naar seksuele interacties tussen man-vrouwpartners: Hoe onderhandelen vrouwen en mannen over heteronormatieve idealen, aannames en verwachtingen binnen heteroseksuele seksinteracties?

Analyse: een voorbeeld

Gina en John³, beiden dertigers, zitten samen op de bank in haar woonkamer, zij heeft haar benen over zijn benen gelegd en hangt tegen de leuning. John zit wat

³ Alle namen die in dit artikel voorkomen, zijn pseudoniemen. De interviews zijn volledig anoniem; behalve de onderzoeker en de partners weet niemand van deelname af.

onderuit gezakt en heeft zijn handen op Gina's benen liggen. Het is mijn eerste interview met dit koppel, ik heb Gina en John nog niet eerder ontmoet, en zit schuin tegenover hen op de andere bank. De geluidsrecorder ligt op het tafeltje voor ons, naast de theepot en het schoteltje met koekjes. Voorafgaand aan dit interview hebben we een telefonisch gesprek gehad waarin ik mijn onderzoek naar seksualiteit heb uitgelegd. Beiden stemden in met een eerste kennismakingsgesprek en tijdens dat gesprek met het eerste interview. Het Anonimiteit- en Toestemmingsformulier is door ons alle drie ondertekend; anonimiteit is officieel gewaarborgd. Een half uur later zijn we verwickeld in een beschrijving van Gina en John's meest recente vrijpartij. Het stel vertelt grinnikend dat het hier ging om een 'experiment', een eerste keer anale seks.

Maar voor we bij dat gedeelte zijn, vraag ik hen eerst hoe hun vrijpartij begon. 'Met zoenen', vertelt Gina, en John voegt toe dat er tussen hen 'een belangrijk signaal [wordt] overgebracht met zoenen'. Gina legt uit dat ze door de 'manier van zoenen' weet of er meer gaat gebeuren dan dat. Dit weet zij op drie manieren: 1) of het zoenen bestaat uit een 'kusje' of dat er ook met 'tongen' wordt gezoend 2) ook merkt Gina 'aan mezelf of ik dat wil' omdat 'de zin vaak [ontstaat] met dat zoenen' 3) en daarnaast let ze op John: 'hoe [hij] reageert', of hij 'het een beetje af houdt [...] en niet mee gaat in zo'n vol overgave tongzoen' of juist wel. John voegt toe dat elkaar uitdagen tijdens het zoenen ook een signaal kan afgeven, zoals 'een klein likje en een keer bijten'; wanneer dit 'aan beide kanten gebeurt, is het wel vrij snel duidelijk' en gaan de kleren 'geleidelijk' uit. Gina en John komen een aantal keer terug op het zoenen, en besluiten samen dat het 'een aftastmanier' is om te voelen 'of er meer in het vat zit of niet'; ofwel het blijft bij 'bescheiden kusjes' of het wordt 'in een keer heel serieus en dan serieus opwindend'. Een toename in opwindend gaat gepaard met strelen en aanrakingen, vertelt het stel; John's handen gaan 'dwalen over [haar] lijf' en Gina raakt hem aan 'in de buurt van [zijn] penis'.

Centraal in bovenstaande beschrijving is de interactie tussen de twee partners; samen communiceren zij non-verbaal of hun zoenen zal uitlopen op een uitgebreidere vrijpartij. Duidelijk wordt dat zij hierin onderhandelingsruimte ervaren: als John niet mee gaat in de 'vol overgave tongzoen' leidt Gina hieruit af dat haar partner niet meer wil dan zoenen. Ook speelt het eigen lichaam en de eigen wensen een rol: Gina voelt aan zichzelf of ze 'dat wil' en of er 'zin ontstaat', en dus het zoenen doorzet of niet. Dit samenspel van individuele verlangens en gezamenlijke interacties geeft vorm aan hun vrijpartij, niet alleen tijdens het zoenen maar ook bij het verdere verloop is sprake van een continue onderhandeling tussen de eigen gevoelens en verlangens (lichamelijk, emotioneel) op *subjectief niveau* en de acties en reacties van de partner (verbaal, non-verbaal) op *intersubjectief niveau*. Daarnaast geven zij middels de *sociale context* waarin hun seksuele interacties plaats

vinden, bestaande uit heteronormatieve en culturele normen, verwachtingen en idealen, betekenis aan hun vrijpartij en tegelijkertijd produceren en reproduceren zij seksuele normen. Door ons onderzoek willen we trachten deze sociale context zichtbaar te maken door het proces van onderhandeling te analyseren dat tussen partners plaatsvindt. Partners kunnen bijvoorbeeld handelen en voelen in overeenstemming met of juist tegenovergesteld aan dominante ideeën over seks (in dit geval man-vrouw-seks) in onze maatschappij.

Analyse op drie niveaus: subjectief, intersubjectief en sociaal

Om inzichtelijke te maken hoe heteronormativiteit ontstaat en vorm krijgt tijdens heteroseks, analyseer ik het *subjectieve, intersubjectieve* en *sociale niveau*. Er vindt een systematische analyse plaats van elk niveau met een specifieke focus, om zo bloot te leggen hoe deze niveaus met elkaar verbonden zijn. Want alle drie te samen geven ze inzicht in hoe seksuele interacties worden gevormd en betekenis krijgen.

Seks wordt op *subjectief niveau*, dat wil zeggen op het niveau van het individu, beleefd en begrepen. Het lichaam speelt hierin een belangrijke rol, want het medieert heteronormativiteit om werkelijkheid te worden. Een lichaam is dus geen object dat ondergeschikt is aan sociale structuren of processen (zoals media-invloeden); het is juist het lichaam dat ideeën omzet in dingen (Csordas, 2003, p.135). Oftewel, het lichaam is niet passief maar speelt altijd een actieve rol in het realiseren en creëren van bestaan en realiteit. Om meer inzicht te krijgen in het subjectieve niveau, vinden individuele interviews plaats met alle respondenten. Zij geven in deze interviews onder andere middels een *bodymap* aan hoe zij seksualiteit lichamelijk ervaren (zie verder: Individuele interviews), en bespreken tevens hun seksuele biografie van eerste seksuele herinnering tot recente seksuele activiteiten.

Heteroseks is een vorm van intieme interactie tussen mensen en impliceert dus *intersubjectiviteit*. Het intersubjectieve niveau, bestaande uit fysieke en verbale interacties en onderhandelingen, is mijn hoofdonderzoeksonderwerp. Sekspartners hebben elk hun eigen lichamelijke en seksuele verwachtingen, idealen en aannames die zij meebrengen naar een vrijpartij, en die zij produceren en reproduceren tijdens seks. Seksuele activiteiten mediëren en vormen mede op deze wijze sociale kennis en normen; mensen geven niet alleen betekenis aan lichamelijke sensaties, maar hun kennis hiervan creëert ook deze betekenissen (Spronk, 2014, p.15). Om meer inzicht te krijgen in het proces van onderhandeling over sociale normen en lichamelijke sensaties, interview ik partners twee keer gezamenlijk. Hierbij worden onderlinge discussies gestimuleerd, middels een open interviewstijl en verschillende opdrachten (zie Koppel-interviews).

Ten slotte neemt seks een belangrijke plaats in op *sociaal niveau*. Nederland wordt vaak omschreven als li-

beraal en tolerant op het gebied van seksualiteit, maar deze openheid wordt sterk gereguleerd door de normatieve opvatting dat seks en liefde samen horen te gaan (Hekma, 2005, p. 212). Nederland kent daarmee een specifieke vorm van heteronormativiteit. Dit heeft als gevolg dat seks wordt genormaliseerd, ook onder tieners, zolang dit binnen een liefdevolle, liefst stabiele, relatie plaats vindt (Schalet, 2011). Daarnaast wordt de Nederlandse samenleving gekenmerkt door weinig religiositeit, wat zowel een relatief liberale houding ten opzichte van seksualiteit als een publieke verwerping van religieuze inmenging voedt (Mepschen, Duyvendak, & Tonkens, 2010). Echter, het is waarschijnlijk dat de 'liberale' seksuele moraal waar Hekma (2005) en Schalet (2011) naar verwijzen, met name verwijst naar de seksuele moraal van de stedelijke, witte, hogere (midden)klassen. De vraag is dan ook op welke manier sociale klasse en religie bijvoorbeeld een rol spelen in relatie tot seksuele normen.

Dominante ideeën over seksualiteit in Nederland onderzoek ik middels de gezamenlijke en individuele interviews, voorgaande onderzoeken, en door een kwalitatieve analyse van online fora. Deze laatste bevatten rijke en natuurlijke data over de seksuele ervaringen en meningen van vrouwen en mannen (Cohn & Richters, 2013), en geven daardoor inzicht in dominante sociale normen. Daarnaast analyseer ik fora die bestemd zijn voor en gebruikt worden door specifieke groepen, die wellicht ietwat afwijken van de *mainstream* zoals sterk religieuze groepen.

Interviews

In literatuur over kwalitatieve onderzoeksmethoden worden de nadelen van koppel-interviews uitgelicht. Partners zouden sommige verhalen achterwege kunnen laten, uit loyaliteit met hun partner of omdat ze negatieve consequenties vrezen (Duncombe & Marsden, 1996). Ook kunnen partners geheimen hebben voor elkaar die zij niet delen tijdens een gezamenlijk interview (Heaphy & Einarsdottir, 2012). Daarnaast kan het zijn dat één van de partners de conversatie domineert, en de andere partner haar/zijn kant van het verhaal niet of nauwelijks kan vertellen (Heaphy & Einarsdottir, 2012). Deze mogelijke nadelen worden in dit onderzoek onder andere ondervangen door de koppel-interviews aan te vullen met individuele interviews. Dan kan er niet alleen specifiek op de persoonlijke beleving van seks worden ingegaan, maar is er ook ruimte voor verhalen die tijdens de gezamenlijke interviews niet aan bod zijn gekomen. Partners hebben daarbij de optie om voor het individuele interview te kiezen voor een tweede pseudoniem (oftewel een andere dan voor de gezamenlijke interviews), om in publicaties ook de anonimiteit ten opzichte van de partner te waarborgen.

Voor alle interviews, en dus ook de interviews in dit onderzoek, geldt dat zij altijd binnen een specifieke setting worden afgenomen. Daarom moet in acht genomen worden dat zij niet 'de waarheid' over seksuele

interacties weergeven, die al voorafgaande aan de interviews bestaat en alleen nog maar hoeft te worden vergaard (Bjørnholt & Farstad, 2012). In tegendeel, de antwoorden worden gevormd door de interviewvragen en de dynamiek tussen interviewer en de geïnterviewde, als ook tussen de partners onderling (Bjørnholt & Farstad, 2012). Oftewel, de interviewer en de respondenten creëren samen kennis tijdens het interview, die als zodanig geanalyseerd moet worden.

Koppel-interviews

De gezamenlijke interviews zijn zo vormgegeven dat de onderhandeling en discussie tussen partners over normen en lichamelijke ervaringen actief wordt gefaciliteerd. Zo maak ik gebruik van semigestructureerde interviews en geef ruimte aan de partners om in te gaan op elkaars antwoorden. De interviews bestaan uit open vragen en doen denken aan een gesprek, waarbij ik een aantal thematische vragen stel maar met name de richting volg die mijn respondenten op gaan. Dit betekent in de praktijk dat mijn respondenten de mogelijkheid hebben om zelf verhalen te delen die voor hen belangrijk zijn. Zo wilde één van de deelnemende koppels graag vertellen over een recente affaire van de vrouwelijke partner, een ander koppel ging in op een vroegere masturbatieverslaving van de mannelijke partner, en weer een ander koppel wilde het belang van verbinding tussen elkaar uitleggen. Op deze manier kan elk interview een eigen richting op gaan, en onderwijl verzamel ik de antwoorden op mijn van te voren bedachte vragen en observeer ik de interactie tussen partners. Deze observaties schrijf ik op en analyseer ik tezamen met de interviewtranscripten.

De open interviews geven ook ruimte om seksualiteit te onderzoeken in de context van de relatie tussen de partners. Ik vraag de partners dan ook niet alleen naar hun seksuele interacties, maar ook hoe hun relatie er uit ziet en hoe seksualiteit hier deel van uit maakt. *Face-to-face* interviews zijn minder geneigd tot *bias* en maken het mogelijk om de context waarbinnen seksuele praktijken plaats vinden te onderzoeken en dus ook de (relationele) dynamiek tussen partners te bestuderen (Fenton et al., 2001). De dynamiek tussen partners tijdens het beantwoorden van de interviewvragen levert nuttige informatie op die wellicht anders niet ter sprake was gekomen. Dit komt omdat partners tijdens de gezamenlijke interviews elkaars antwoorden aanvullen, vertellen over elkaar en namens elkaar, elkaars verhalen bevestigen of bestrijden, nieuwe informatie uitwisselen, elkaars interpretaties verhelderen en onderhandelen over definities. Het zijn precies dit soort interacties die inzicht geven in hoe partners zich verhouden tot elkaar en sociale normen rondom heteroseks, en die dus systematisch geanalyseerd worden.

Onderhandeling: kaartjes verdelen

Naast het geven van ruimte en stellen van open vragen, stimuleer ik de discussie en onderhandeling tussen

partners middels twee korte opdrachten. Het eerste gezamenlijke interview sluit ik af met een kaartspelletje, waarbij sociale normen en lichamelijke sensaties centraal staan. Dit gebeurt als volgt:

- 1) Elke partner krijgt vier kaartjes met daarop een term: *afwisseling*, *initiatief*, *gemeenschap* en *orgasme*. De ene partner heeft gele kaartjes, de andere bruine. Zij mogen elkaars kaartjes niet zien.
- 2) Bij wie past de term op het kaartje het meest? vraag ik de partners. Zij leggen de kaartjes omgekeerd neer ofwel bij zichzelf, of bij de partner, of op een groen vierkant (allebei evenveel) of op een oranje vierkant (allebei helemaal niet).
- 3) Na het verdelen, worden de kaartjes omgedraaid. Aangezien de ene partner gele en de andere bruine kaartjes heeft verdeeld, is precies te zien hoe elke partner de kaartjes heeft neergelegd.

Dit verdeelspel heeft meerdere doelen. Het wordt toegepast om een gesprek te beginnen over de verschillende termen op de kaartjes, en zodoende te vragen naar de definitie en het belang er van. Partners wordt ook gevraagd welke termen zij zelf zouden opschrijven, en welke er op dit moment dus ontbreken. Hun antwoorden geven aan wat zij belangrijk vinden tijdens seks en binnen hun relatie. Daarnaast helpt deze oefening de partners hun eigen ideeën en overtuigingen te delen, aangezien de kaartjes pas worden omgedraaid als beide partners klaar zijn met verdelen. De daaropvolgende discussie en onderhandeling tussen partners, al dan niet op gang gebracht door vragen van mijn kant, blijkt op drie manieren te gebeuren: 1) partners onderhandelen over hoe zij de term interpreteren; 2) zij onderhandelen over wat de seksuele activiteiten voor hen betekenen; en 3) de partners onderhandelen hoe zij zelf en hun partner de kaartjes hebben verdeeld. Aangezien de kaartjes zowel betrekking hebben op sociale normen als lichamelijke sensaties, geeft deze oefening meer inzicht in de relatie tussen het subjectieve, intersubjectieve en sociale niveau.

Een bijkomend effect van het verdeelspel is dat partners de resultaten meestal samen behandelen, en naar elkaar toedraaien om elkaar in de ogen te kijken. De machtsrelaties tussen interviewer en respondenten is daardoor gedeeltelijk omgedraaid; de partners claimen 'agency' om hun antwoorden te bediscussiëren. Als onderzoeker blijf ik vragen stellen wanneer dat relevant is, maar vaak leid ik het gesprek niet meer. Zoals een mannelijke respondent lachend zei: 'Sorry hoor, jij ben de interviewer hahaa *lacht*, zo ik ga even overnemen', waarna hij zijn partner vroeg waarom zij het kaartje initiatief deels bij zichzelf had gelegd. Tot nu blijken de partners de kaartjes altijd verschillend te verdelen; soms verschilt er één kaartje, soms meerdere, soms verschillen ze allemaal. Daarbij moet worden opgemerkt dat partners de neiging hebben om de opdracht op twee manieren op te vatten: ofwel verdelen ze de kaartjes zoals het op dit moment is, ofwel verdelen ze de kaartjes zoals ze zouden willen dat het is. Geregeld

lopen deze opvattingen door elkaar. Ik corrigeer de partners niet: het gaat niet zozeer om hoe de kaartjes zijn neergelegd, maar om welke redenen dit wordt gedaan en die komen naar voren tijdens het bespreken van de verdeling.

Onderhandeling: beschrijving lichamelijke interactie

In het tweede gezamenlijke interview vindt er opnieuw een oefening plaats waarbij de discussie en onderhandeling tussen de partners wordt gestimuleerd. Hierbij ligt de nadruk met name op de lichamelijke interactie en onderhandeling. Uiteraard kan de daadwerkelijke seksuele interactie niet worden geobserveerd, maar via een beschrijving probeer ik inzichtelijk te maken hoe partners aangeven non-verbaal te communiceren. Dit gaat als volgt: partner 1 beschrijft hoe zij/hij de partner doorgaans aanraakt tijdens het vrijen, partner 2 geeft vervolgens aan hoe dit voelt. Vervolgens draai ik de rollen om. Meestal besluiten partners om een chronologische beschrijving te geven, en ook hierbij draaien zij zich doorgaans naar elkaar toe om zich tot elkaar te richten. Tijdens de beschrijving onderbreek ik partner 1 enkele malen om tussendoor aan partner 2 te kunnen vragen hoe zij/hij de aanrakingen fysiek en emotioneel beleeft. Door stapje voor stapje de lichamelijke interactie door te nemen, wordt duidelijk op welke manier er fysiek wordt gecommuniceerd. De partners helpen elkaar om de verschillende aanrakingen te herinneren en benoemen. Partners gebruiken de oefening soms eveneens om te controleren of bepaalde aanrakingen effect hebben, of juist om de ander te laten weten wat fijn is. Zoals het fragment hieronder laat zien, waarbij Don chronologisch beschrijft hoe hij Anna doorgaans aanraakt, en zij hem tussentijds onderbreekt:

Anna: Je vergeet de billen.

Don: Billen, ja.

A: Daar ben je al veel langer eerder geweest.

*D: *grinnikt* Nou goed, die was ik even vergeten. Ja over je billen heen, dan ja aai ik.*

A: Want die vind ik wel fijn namelijk.

D: Eeh ja, wrijf ik over heen. Ja die vind je fijn?

A: Rug en billen vind ik [fijn].

D: Buik niet?

A: Neuh.

D: Doet niet zo veel.

A: Neuh.

*D: Nou weet ik dat ook weer, die kunnen we skippen de volgende keer *grinnikt*.*

A: Nee ja ehm, zodra het verder naar beneden komt wel. Maar verder, buik [en] borsten niet zo veel. Schijnen erogene zones te zijn, maar bij mij niet echt.

D: Nee, goed.

Dit fragment illustreert hoe de beschrijving-oefening uitmondt in een onderlinge gesprek tussen de beide partners. In dit geval blijkt dat Don niet helemaal op de hoogte was van het effect van zijn aanrakingen. Dit is een interessante bevinding omdat het koppel tij-

dens de interviews meerdere keren aan gaf dat zij regelmatig over hun lichamelijke sensaties praten. Anna maakt tijdens het interview duidelijk aan zowel mij als aan haar partner, wat zij prettig vindt. Bovendien blijkt dat Anna zich bewust is van wat men 'erogene zones' noemt, maar geeft aan dat haar ervaringen hier niet mee in overeenstemming zijn. Don gaat hier mee akkoord, en grapt dat hij Anna's buik de volgende keer zal overslaan. In een ander deel van het interview komen Anna's borsten ook ter sprake en blijkt Don haar borsten niet over te slaan:

*Anna: [...] mijn borsten zijn best wel óngevoelig maar *grinnikt*.*

Don: Ja.

A: Ik denk altijd, was je echt heel gevoelig, sensueel, nou dat doet bij mij echt niks. Heel weinig.

D: Nou ja, je hebt weleens iets gehad dat het prettig was als ik eh met m'n vinger eh-.

A: Nou niet veel hoor, echt miniem.

D: Minimaal.

A: Jij vindt het fijn om er overheen te gaan, maar het doet niet veel bij mij.

D: Oh, oké. Point taken.

Opnieuw discussiëren de partners over het effect van aanraking, en blijkt dat Anna zich er van bewust is dat Don het 'fijn' vindt om haar borsten aan te raken, maar geeft onderwijl stellig aan dit haar 'echt niks' doet. De antwoorden van de partners gaan over en weer, en Don probeert aan te geven dat Anna het 'weleens [...] prettig' heeft gevonden als hij haar borsten met zijn 'vinger' aanraakte, maar Anna houdt voet bij stuk en noemt het effect 'miniem'. Uiteindelijk besluit Don grinnikend dat deze nieuwe informatie niet zoveel uitmaakt: hij vindt het aanraken van haar borsten wel 'belangrijk' en Anna vindt het 'ook niet heel vervelend', dus is er geen aanleiding om zijn gedrag aan te passen. Want zo, besluit Don, seks gaat toch ook over 'geven en nemen'. Op deze manier onderhandelt het stel over lichamelijke sensaties, hun eigen voorkeuren, en wat zij zelf als sociaal geaccepteerd zien voor zover dat bijvoorbeeld in normen en verwachtingen tot uiting komt.

Individuele interview: bodymap

De interviewreeks wordt afgesloten met een individueel interview met elke partner afzonderlijk, waarbij iemands sociale achtergrond en persoonlijke ervaringen met seks centraal staan. Dit interview geeft een breder beeld van de respondent; gezinssituatie, religie, opvoeding, scholing en loopbaan worden besproken. Deze informatie gebruik ik om de seksuele ervaringen en ideeën te kunnen plaatsen, want het is tijdens dit interview dat bijvoorbeeld religieuze opvoeding en huidige (geloofs)overtuiging uitgebreid aan bod komen. Op die manier vergaar ik een bredere schets van de respondent, waarin ik de patronen op seksueel vlak verweef om een intersectionele analyse te kunnen maken.

Tijdens het vorige interview hebben de partners 'huiswerk' gekregen: het invullen van een *bodymap*. Dit is een getekend plaatje van de contouren van een menselijk lichaam, voor- en achterkant, en genderneutraal (geen borsten of genitalia). *Bodymaps* worden in de gezondheidszorg voornamelijk gebruikt zodat patiënten kunnen aangeven waar zij pijn ervaren. In dit onderzoek worden de *bodymaps* gebruikt om seksueel plezier en genot aan te geven. De partners wordt gevraagd of zij kunnen aangeven: 1) waar je jezelf graag aanraakt of graag aangeraakt wordt door je partner, tijdens seks met jezelf of met een ander; en 2) waar je opwinding ervaart in je lijf. Hoe de respondenten dit precies doen, beslissen zij zelf. Tot nu toe doen de deelnemers dit allemaal op eigen wijze: met kleurtjes, cijfertjes, tekenjes of penstreepjes. Wat opvalt is de verscheidenheid aan voorkeuren; elke vrouw of man heeft specifieke voorkeuren, van de wreef van de voet, tot zachte aanrakingen aan de binnenkant van de onderarm. De genitaliën zijn dikwijls aangegeven. Vaak komt de *bodymap* grotendeels overeen met de aanraking zoals uitgelegd in de beschrijf-oefening tijdens het tweede gezamenlijke interview. Maar geregeld blijken er plekjes of lichaamsgebieden op te staan die eerder niet aan bod zijn gekomen.

Net als bij het kaartjes verdelen gaat het hier om de uitleg van de respondenten, waarin zij aangeven hoe zij seks lichamenlijk ervaren. Ook vraag ik hen aandacht te besteden aan de emotionele kant van seks; hoe beleef je de aanrakingen en opwinding op emotioneel gebied? Een mannelijke respondent legde bijvoorbeeld uit dat hij zich 'krachtig' voelt als zijn borst wordt aangeraakt, maar 'kwetsbaarder' als dit bij zijn benen gebeurt. Net als in de vorige interviews is er ruimte voor het delen van negatieve of pijnlijke seksuele ervaringen. Ik vraag de vrouwen en mannen hier direct naar. Samen met de twee gezamenlijke interviews wordt zo duidelijk hoe seks lichamenlijk en emotioneel wordt ervaren, en hoe het subjectieve en sociale niveau een rol spelen in de onderhandelingen over seksueel plezier.

Discussie

Dit artikel geeft inzicht in de onderzoeksmethoden en aanpak van een kwalitatief sociologisch onderzoek naar heteroseksuele seksinteracties. In dit onderzoek staan de onderhandelingen rond sociale normen en seksueel plezier centraal, die middels semigestructureerde gezamenlijke en individuele interviews worden onderzocht. Discussieopdrachten tijdens de interviews, zoals het verdelen van kaartjes en het bespreken van aanrakingen, worden gebruikt om gesprekken tussen de partners te faciliteren. De sterke punten van de methoden zijn de diepte interviews met partners samen, het gebruiken van discussieopdrachten en *bodymaps*, en de toepassing van een intersectionele analyse waarin relationele context en sociale achtergrond worden meegenomen. Het onderzoek biedt rijke data op het gebied van onderhandelingen tussen partners, seksu-

ele belevingen en ervaringen en geeft inzicht in heteronormatieve ideeën en idealen rond heteroseks. Het grote aantal interviews (bij 25 koppels 100 interviews) en de rijkheid van de data maken het mogelijk om patronen te identificeren. Uiteraard is een generalisatie van de resultaten van dit type kwalitatief onderzoek niet het doel, wel geeft het onderzoek inzicht in de belevingen en meningen van de deelnemende respondenten. Op die manier draagt het zeker bij tot een beter inzicht in wat er speelt tussen mannen en vrouwen op het moment dat ze met elkaar seksueel actief zijn.

Literatuur

- Allan, G. (1980). A note on interviewing spouses together. *Journal of Marriage and the Family*, 42, 205–210.
- Bakker, F. (2006). Seksueel gedrag. In F. Bakker & I. Wessenbeeck (Red.), *Seksuele Gezondheid in Nederland 2006* (pp. 17-30). Delft: Eburon.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City: Anchor Books.
- Bosman, M. (2012). *“Did you come?”: The (un)importance of the female orgasm during heterosex*. Diemen: AMB.
- Braun, V. (2013). ‘Proper sex without annoying things’: Anti-condom discourse and the ‘nature’ of (hetero) sex. *Sexualities*, 16, 361-382.
- Cohn, A., & Richters, J. (2013). ‘My vagina makes funny noises’: Analyzing online forums to assess the real sexual health concerns of young people. *International Journal of Sexual Health*, 25, 93-103.
- Csordas, T. J. (2003). *Embodiment and experience: The existential ground of culture and self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Graaf, H., Kruijer, H., Van Acker, J., & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25^e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. (online toegang 20 november 2013) http://www.rutgerswpf.nl/sites/default/files/Seks%20onder%20je%2025e_2012.pdf
- Duncombe, J., & Marsden, D. (1996). Can we research the private sphere? In L. Morris & Lyon, E.S. (Red.), *Gender Relations in Public and Private: New Research Perspectives* (pp. 141-155). London: Palgrave Macmillan.
- Heaphy, B., & Einarsdottir, A. (2012). Scripting civil partnerships: interviewing couples together and apart. *Qualitative Research*, 13, 53-70.
- Hekma, G. (2005). *How libertine is the Netherlands? Exploring contemporary Dutch sexual cultures*. New York: Routledge.
- Jackson, S., & Scott, S. (2010). Rehabilitating interactionism for a feminist sociology of sexuality. *Sociology*, 44, 811-826.
- Frith, H. (2013). Labouring on orgasms: embodiment, efficiency, entitlement and obligations in heterosex. *Culture, Health & Sexuality*, 15, 494-510.
- McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30, 1771-1800.
- McPhillips, K., Braun, V., & Gavey, N. (2001). Defining (hetero) sex: How imperative is the “coital imperative”? *Women’s Studies International Forum*, 24, 229-240.
- Mepschen, P., Duyvendak, J. W., & Tonkens, E. H. (2010). Sexual politics, orientalism and multicultural citizenship in the Netherlands. *Sociology*, 44, 962-979.
- Nicolson, P., & Burr, J. (2003). What is ‘normal’ about women’s (hetero) sexual desire and orgasm? A report of an in-depth interview study. *Social Science & Medicine*, 57, 1735–1745.
- Schalet, A. T. (2011). *Not under my roof: Parents, teens, and the culture of sex*. Chicago: University of Chicago Press.
- Spronk, R. (2014). Sexuality and subjectivity: erotic practices and the question of bodily sensations. *Social Anthropology*, 22, 3-21.
- Visser, R. O., Smith, A. M. A., Rissel, C. E., Richters, J., & Grulich, A. E. (2003). Sex in Australia: Heterosexual experience and recent heterosexual encounters among a representative sample of adults. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 27, 146-154.
- Warner, M. (1991). Introduction: Fear of a Queer Planet. *Social Text*, 9, 3-17.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women’s Studies*, 13, 193-209.

Summary

Heterosexual Sex and Heteronormativity: Qualitative Sociological Research into Sexual Interactions of Male-Female Couples

How do women and men experience sexuality? How do male-female couples shape and give meaning to sex in their relationship? These research questions are part of my sociological PhD research. As part of this research, I will interview approximately 25 male-female couples twice together and once individually. This article aims to present the research design and interview methods that are used, thereby taking the negotiation of social norms between partners as its central focus of analysis. These processes of negotiation between partners are facilitated by assignments during the interviews, such as a card game and the description of physical interactions. This article does not contain any conclusions, but does provide examples of the interview methods used.

Keywords: heteronormativity, heterosexuality, social norms, interview methods, partner interviews

Trefwoorden: heteronormativiteit, heteroseks, sociale normen, interviewmethoden, koppel-interviews

Oproep

De interviews zijn op dit moment in volle gang. Het aantrekken van een diverse deelnemersgroep gebeurt op vele manieren, op kleine en op grote schaal. Het blijkt echter een uitdaging om mensen te vinden die mee willen doen. Hiervoor worden verschillende redenen gegeven, de prominentste blijkt onwennigheid en onzekerheid om in het bijzijn van een onderzoeker en de eigen partner over seksualiteit te praten. Toch zijn er deelnemers die hier open en uitgebreid over willen praten. Kent u wellicht mensen die mee willen doen? Op www.onderzoekmb.nl is meer informatie te vinden over de interviews en interviewervaringen van voorgaande deelnemers.

Mailen kan naar m.bosman@uva.nl